

Клейменова С.М.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

РИТУАЛЬНІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ ВИДІВ ПОСЛУГ

У статті розглянуті питання, пов'язані з визначенням правової природи ритуальних послуг. Встановлено, що ритуальні послуги мають свою історію розвитку, що пов'язано зі зміною уявлення людей про смерть й ставлення до неї. Насамперед, ритуальні послуги ґрунтуються на тих або інших обрядах різних народів. Водночас існують такі способи поховання, як поховання і кремація. Відповідно, від вибору способу поховання залежить вибір комплексу ритуальних послуг. Ритуальні послуги займають своє місце в системі видів послуг. В Україні відносини з надання ритуальних послуг регулюються Законом України «Про поховання й похоронну справу», а також підзаконними нормативно-правовими актами, що визначають порядок діяльності ритуальних служб, в тарифів на ритуальні послуги. У Законі України «Про поховання й похоронну справу» визначається, що ритуальні послуги – це послуги, пов'язані з організацією й похованням та облаштуванням місця поховання. З цього визначення випливає, що до комплексу ритуальних послуг включений фактично весь спектр дій із поховання померлого. Встановлено, що ритуальні послуги мають ознаки, які властиві всім видам послуг. При цьому акцентовано, що конститутивні ознаки послуг (нематеріальний результат, синхронність споживання, незбереження) характерні для ритуальних послуг з особливим змістом. Також порушується проблема, що стосується реалізації одного з основних принципів діяльності в області поховання – принципу гідного ставлення до тіла померлого. До основних суб'єктів, які мають повною мірою дотримуватися цього принципу, належать особи, на яких покладено обов'язок із виконання волі померлого щодо свого похорону. У разі відсутності такого волевиявлення, виконання дій із дотримання зазначеного принципу покладається на осіб, встановлених законом.

Ключові слова: ритуальні послуги, поховання, похоронна справа, ритуальні служби, ознаки, нематеріальний результат, синхронність споживання, незбереження, чисті послуги, послуги зі змішаних договорів.

Постановка проблеми. Необхідність вивчення питань, пов'язаних із наданням ритуальних послуг, зумовлена тим, що ритуальні послуги належать до найбільш споживаних послуг. Встановлення основних ознак ритуальних послуг дасть змогу визначити їхню правову природу. Також варто визначити, що є основним критерієм якості розглянутих послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми, пов'язані з визначенням сутності ритуальних послуг, були предметом досліджень таких учених-юристів, як А.В. Баркова, Р.Ю. Грачова, Р.Г. Набієва. Крім того, вивчаючи питання про окремі види послуг, не можна не розкривати загальні поняття про послуги. Правова природа послуг була темою дослідження таких учених: Д.І. Степанова, М.В. Кротова, Т.І. Лазаревій, Л.В. Саннікової, Є.Д. Шешеніна, В. Ястрижембського. Отже, до

дослідження цього питання зверталися вчені різних поколінь.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз особливостей ритуальних послуг, виявлення характерних ознак цього виду послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі послуги є найбільш споживаними об'єктами цивільного обороту всіма верствами суспільства. Людина, народжуючись, уже стає суб'єктом відносин із надання медичних послуг. Протягом усього життя людина стає учасником правових відносин із надання будь-якого виду послуг, починаючи від перукарень і закінчуючи освітніми. У момент відходу з життя людина знову стає споживачем послуг, у цьому разі це послуги ритуального характеру. Р.Г. Набієв вказує у своїй роботі: «Однією з найдавніших сфер життя людства й суспільств, де у всьому своєму різноманітті проявляються зв'язок між нормами моралі,

релігії, права, з одного боку, і досягненнями науки й техніки, з іншого боку, є сфера надання ритуальних послуг» [3, с. 2].

Якщо звертатися до значення слова «ритуал», то воно означає «порядок обрядових дій під час здійснення будь-якого релігійного акту». Також воно є ідентичним слову «церемоніал». Отже, виконання ритуалу містить у собі здійснення певних дій. У нашому випадку це дії, пов'язані з похованням померлої людини.

На початку статті хотілося б коротко описати історію розвитку ритуальних послуг. Відомо, що історія похоронної культури неоднорідна. Вона містить у собі залишення або викидання, водяне поховання, повітряне поховання, кремацію, розсічення, канібалізм, а також закопування двох різновидів – печерне та в землю. Варто звернути увагу, що всі зазначені способи ізоляції тіла померлого виникли, насамперед, як необхідність санітарно-гігієнічного очищення. Характерним є й те, що в первісному світі поховання померлого було спричинене інстинктом збереження здоров'я живих й прагненням уникнути небезпечних захворювань. І тільки з виникненням у людей уявлення про душу та загробний світ ставлення до померлих змінюється. Зі звичаю зберігати тіла померлих виникає обряд поховання. Крім віддавання тіла землі, мало місце й вогняне поховання. Поширеною кремація була у стародавніх греків, римлян, слов'ян, германців, індусів, японців та інших народів. У деяких народів поховання в землю й кремація здійснювалися одночасно. Цікаво, що в основі звичаю кремації в Давній Греції була віра в можливе повернення померлих до життя. У давніх римлян також існували одночасно кремація й поховання в землю. Можна зазначити, що вся антична епоха характеризується поширенням кремації, що тривало аж до середніх віків [2].

Подальший розвиток ритуальних послуг свідчить про те, що поховання здійснювалися на спеціально відведених земельних ділянках – цвинтарях. Розташування цвинтарів мало відповідати тим нормам, які встановлювалися в той або інший історичний період. Наприклад, у дореволюційному законодавстві цвинтарі мали облаштовуватися в місцях на відстані не менш 213 м від останнього житла. Крім того, що спорожнілі цвинтарі не могли бути повернуті під рілля, жодної будови зводити на них не дозволялось. Також мав місце устрій цвинтарів за національно-релігійною ознакою.

У перші роки після революції були прийняті нормативно-правові акти, що дозволяли крема-

цію. Варто зазначити, що в зазначений період відбувається перехід цвинтарів із релігійних установ у цивільні установи [2].

А в сучасному світі ритуальні послуги мають більшу інфраструктуру. За загальним правилом, ритуальні послуги включають у себе поховання, виробництво різної продукції тощо. З короткого історичного екскурсу можна зробити висновок про те, що, як і за давніх часів, так і нині поховання померлого є особливим ритуалом, своєрідною церемонією, пов'язаною з прощанням із близькою людиною.

Нині надання ритуальних послуг регулюється не тільки релігійними нормами, звичаями того або іншого народу, але й нормами права. В Україні відносини з надання ритуальних послуг регулюється нормами Цивільного кодексу, а також спеціальним законом «Про поховання й похоронну справу» та іншими нормативно-правовими актами в сфері поховання. Необхідно зазначити, що Цивільний кодекс України не дає визначення поняття ритуальних послуг, оскільки в кодексі відсутній перелік послуг загалом. До відносин із надання ритуальних послуг застосовуються загальні положення про договори щодо надання послуг. Закон України «Про поховання й похоронну справу» визначає, що ритуальні послуги – послуги, пов'язані з організацією поховання й облаштуваністю місця поховання. При цьому в Положенні про ритуальні служби в Україні встановлюється, що основним видом діяльності зазначених служб є організація поховання й надання ритуальних послуг. З огляду на вищевикладене, мають місце суперечності в розглянутих нормативно-правових актах. Насамперед, основним є Закон України «Про поховання й похоронну справу». Крім того, визначення, дане законодавцем, найбільш правильно відображає сутність ритуальних послуг.

Звертаючись до дослідження питань про ритуальні послуги як правової категорії, варто визначити, що цей вид послуг має як загальні ознаки послуг, так і особливі характеристики. Більшість послуг мають нематеріальний результат. Щодо ритуальних послуг не можна однозначно стверджувати, що всі дії, спрямовані на їхнє надання, мають нематеріальний характер. Так, законодавець визначає, що поховання померлого як дія, спрямована на надання ритуальних послуг, – це комплекс заходів і обрядових дій, які здійснюються з моменту смерті людини до переміщення труни з тілом або урни з прахом у могилу або колумбарну нішу, облаштуваність і утримування місця поховання відповідно до звичаїв та традицій. Якщо

розглянути окремо кожну таку дію з поховання, то можна дійти висновку, що результат більшості із цих дій нематеріальний. Так, у комплекс ритуальних послуг включаються: оформлення документів, необхідних для поховання, поховання або перепоховання, перевезення тіл (останків померлих (загиблих), санітарна й косметична обробка тіл, одягання тіл, бальзамування, догляд за місцями поховання й окремих поховань. При цьому прийнято включати в комплекс заходів щодо надання ритуальних послуг і виготовлення й запаювання цинкових трун, виготовлення й установку надмогильних споруджень, написів на пам'ятниках і виготовлення фотокерамічних виробів. Отже, одна частина дій, спрямованих на надання ритуальних послуг мають неупредметнений характер, а інша спрямована на досягнення матеріального результату. Виникає питання про змішаний характер розглянутих послуг. У цьому разі доречно звернути увагу на існування понять «чисті послуги», «так звані послуги» і послуги зі змішаних договорів. Так, учений-цивіліст Д.І. Степанов вказує, що «послуги <...> за ознакою відсутності предметного результату можна умовно позначити як «чисті послуги» [4, с. 194]. Також автор пише, що «для послуг зі змішаних договорів і для «так званих послуг» можливе створення якогось предметного результату, а тому для них є типовою відсутність ознаки невідчутності» [4, с. 213]. Отже, ритуальні послуги можна зарахувати до послуг зі змішаних договорів. Це пояснюється тим, що окремі дії виконавця ритуальних послуг спрямовані на створення матеріального результату, частковості дії, спрямованої на викопування могили.

Така ознака, як споживання результату послуги в момент її надання (синхронність), частково може бути застосована до ритуальних послуг. Більшість дій, спрямованих на надання цих послуг, безумовно, споживається в момент її надання. Д.І. Степанов, характеризуючи цю ознаку, стверджує: «<...> одержання, прийняття послуги замовником і процес виконання, надання послуги виконавцем відбуваються одночасно, тільки ефект послуги може зберігатися якийсь, нехай нетривалий, час» [4, с. 184]. Що стосується ритуальних послуг, це положення неповною мірою їм відповідає. Дійсно, більшість дій, спрямованих на виконання ритуальних послуг, споживається «синхронно», зокрема «одягання» тіла померлого. Однак погодитися з тим, що ефект цих послуг, так би мовити, швидкоплинний, не можна. Так, сформований надмогильний насип зберігається тривалий час.

Крім того, під час здійснення окремих видів ритуальних послуг, зокрема бальзамування, виникає питання, хто споживає цю послугу. Безумовно, померлий не може бути суб'єктом споживання. Здається, що саме замовник (родичі або інші особи) стає споживачем усього комплексу ритуальних послуг. Це пояснюється тим, що всі види ритуальних послуг пов'язані між собою. Немоżliво одягнути тіло померлого і не здійснити поховання. Тому не варто ускладнювати процес виконання дій, спрямованих на надання ритуальних послуг. Також саме особи, що є замовниками цього виду послуг, мають право вирішувати, чи належним чином виконані зобов'язання з боку виконавця. Отже, саме замовник споживає весь комплекс ритуальних послуг.

Ще одна властивість послуг «незбереження» також не застосовна в «чистому» вигляді до ритуальних послуг. Ця ознака ніби впливає з ознаки «синхронності» виконання й споживання послуги. Як уже акцентувалося, не всі види ритуальних послуг «зникають» із моменту споживання. У встановленому необхідному переліку окремих видів ритуальних послуг є такі види, як монтаж надмогильного спорудження, збереження урн із прахом померлих у крематорії тощо. Сутність цих видів така, що вони не можуть не зберігатися.

Розглянувши окремі, характерні для всіх видів послуг ознаки, можна дійти висновку п, що вони застосовні й до ритуальних послуг. Однак, як вказувалося вище, мають певні особливості, які відрізняють цей вид послуг від інших.

Досліджуючи питання, що стосуються ритуальних послуг, необхідно звернути увагу на якість цих послуг. Насамперед, на нашу думку, критерій якості ритуальних послуг закладений у ст. 4 Закону України «Про поховання й похоронну справу». Розглянута стаття закону встановлює принципи діяльності в області поховання. Одним із найважливіших принципів є принцип гідного ставлення до тіла померлої особи. Всі дії, пов'язані з наданням ритуальних послуг, спрямовані на те, щоб тіло покійного було поховане (піддане кремації) з належним ставленням до померлої особи. Законодавець встановлює необхідний перелік ритуальних послуг, а також певні нормативи з поховання. Виконавець ритуальних послуг, вживши всі необхідні заходи щодо поховання, тим самим досягає необхідної якості надаваної послуги.

Висновки. На підставі викладеного можна дійти висновку, що ритуальні послуги є найстарішими послугами з моменту створення світу. Ритуальні послуги належать до так званих «непо-

іменних» послуг. При цьому поняття ритуальних послуг визначається в Законі України «Про поховання й похоронну справу». Ритуальні послуги визначаються як комплекс дій, спрямованих на здійснення заходів щодо поховання померлої

особи. Ритуальним послугам властиві загальні ознаки, характерні для всіх видів послуг. При цьому розглянуті ознаки мають особливості, які дають змогу визначити правову природу ритуальних послуг.

Список літератури:

1. О погребении и похоронном деле : Закон Украины от 10.07.2003 г. № 1102V. URL: http://kodeksy.com.ua/ka/o_pogrebenii_i_pohoronnom_dele.htm
2. История развития ритуала. Ритуальные услуги. URL: m-ritual.ru/istoriya_razvitiya_rituala
3. Набиев Р.Г. Возмездное оказание ритуальных услуг в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Волгоград, 2007. 30 с. URL: www.dslib.net/civil.../vozmezdnoe-okazanie-ritualnyh-uslug-v-rossijskoj-federacii.ht...
4. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав. Москва : Статут, 2005. 349 с.

Kleimenova S.N. FUNERAL SERVICES IN THE SYSTEM OF SERVICES

The article deals with issues related to the definition of the legal nature of funeral services. It has been established that funeral services have their own history of development, which is associated with a change in people's perception of death and attitudes towards it. First of all, ritual services are based on those or other rites of various nations. Currently, there are ways of burial as burial and cremation. Accordingly, the choice of the funeral services complex depends on the choice of the method of burial. Funeral services take their place in the system of types of services. In Ukraine, relations in the provision of funeral services are regulated by the Law of Ukraine "On burial and funeral business", as well as by-laws and regulations that determine the order of activity of funeral services, the establishment of tariffs for funeral services. The Law of Ukraine "On Burial and Funeral Business" determines that funeral services are services related to the organization and burial and arrangement of the burial site. From this definition it follows that the range of funeral services includes virtually the entire range of actions for the burial of the deceased. It is established that funeral services have signs that are inherent in all types of services. At the same time, attention was drawn to the fact that constitutive features of services (non-substantive result, synchronism of consumption, nonconservation) are characteristic of funeral services with special content. Also raises the problem relating to the implementation of one of the basic principles of activity in the field of burial - the principle of a decent attitude to the body of the deceased. The main subjects who must fully adhere to this principle are the persons charged with the obligation to fulfill the will of the deceased regarding their burial. In the absence of such a declaration of will, the implementation of actions to comply with this principle is assigned to persons established by law.

Key words: funeral services, burial, funeral business, funeral services, signs, materialized result, consistency of consumption, nonconservation, clean services, services from mixed contracts.